

Népballadánk rehabilitálása

E furcsa cím olvastán – mielőtt bárki is felkapná fejét –, egy rövid bevezetőben pillantsunk vissza a múltba, említsünk meg néhány fontos adatot, melyeknek ismeretében könnyebben megérthetjük, hogyan károsította a kommunista ideológia a népköltészetet.

A századforduló, mely népek és társadalmak számára a sokoldalú haladás ígéretével érkezett, elindította a folklór reneszánszát. Miután 1907-ben Helsinkiben megalakult a nemzetközi folklórszövetség, a Folklore Fellows, hamarosan létrejött annak magyar osztálya, s 1911-ben Sebestyén Gyula elnöklete, Bán Aladár titkársága alatt már elkezdhetette a magyar néphagyományok gyűjtésére vonatkozó tervek, módszerek kidolgozását. A mozgalom egyik végvára a Sárospataki Református Főgimnázium, hívei pedig az intézmény tantestületének, joghallgatóinak és teológusainak soraiból kerültek ki. Gyűjtőútjaik során eljutottak az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék helyeibe. Az általuk feltárt tekintélyes mennyiségű folklórányag ma a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában várja a határtalan kutatói türelmet, a kiemelkedőbb értékek pedig a nyilvánosságot.

Szükségszerű, hogy megismerkedjünk a kéziratokkal, s kiszűrjük belőlük azokat a népballadákat, melyek az újabb gyűjtésekkel való összehasonlítás céljából számunkra érdekesek lehetnek.

Számba véve az Ethnológiai Adattár kárpátaljai vonatkozású anyagait, megállapíthatjuk, hogy azok a balladatípusok, amelyek a magyar nyelvterület északkeleti részének teljes egészében elterjedtek, az 1970-es, 1980-as évek élő szájhagyományának még szerves részei voltak. (Anyai átok, Halva talált menyasszony, Háromszoros magzatgyilkos, Öngyilkos elhagyott szerető, Betyár utazólevele) A többi azonban (Simon Ferke, Kondor Sándor, Lantos Sándor) típusba nem sorolható, helyi keletkezésű, ezért csak igen szűk földrajzi egységek közösségében élő, új stílusú népballada. Mára valamennyi kikopott az emlékezetből, s legfeljebb úgy szólhatunk róluk, mint folklórtörténeti érdekességekről.

Pontosan ezért volt feltűnő újbóli felbukkanásuk a Lizanec P. M. és Vaszőcsik V. J. által szerkesztett, 1974-ben Ungváron kiadott egyetemi segédkönyvben, *A kárpátöntúli magyar lakosság népballadáiban*.

Az említett kiadvány 43. oldalán közli a Simon Ferke című betyárballadát, s adatközlője a szerkesztők szerint Bakos Eszter zasztavnei (Zápszony) lakos. Valójában a ballada származási helye az Ung megyei Kistrát, eredeti feljegyzése pedig Deák Geyza sárospataki tanár hagyatékában az Ethnológiai Adattár 479. számú iratgyűjtőjében található. A szöveg ungvári „gondozói” – ezen a téves adatoláson kívül – más „szépitéseket” is végeztek. A Ferke névváltozatot Ferkóra módosították, s a következő két sort „Rózsfa botja siratója / Szajkó madár a kántora.” – tárgyi ismereteik hiányában, ateista szemérmességük által vezérelve így, adták közre: „Somfa botja siratója, / Szajkó madár a fejfája.” Holott tudniuk illett volna, hogy a somfára nem, de a vadrózsára annál inkább jellemző, hogy hajtásai megvastagodva pásztorbot faragására alkalmasak. S a „kántor” szót egyetemi segédkönyvben leírni tilos? Mindez neveltséges!

A 32. oldalon közölt *Kondor Sándor* című balladát a szerzők Palkó Endre salánki illetőségű adatközlőnek tulajdonítják. Nos, az említett nótafa valóban létező személy volt: 1971-ben alkalmunk volt alaposabban megismerkedni nótáival, de a Kondor Sándort, s ezt egészen biztosan állíthatjuk, nem ismerte. Nem ismerhette, ugyanis ezt a betyárballadát szintén Deák Geyza gyűjtötte. S mert az eredeti változatban Szeged városra történik utalás, a lokálpatrióta „szöveg gondozók” célszerűnek látták a „honosítás” műveletének elvégzését. Így lett a lótolvaj betyár a munkácsi várbörtön rabja.

A kis gyűjtemény 90. oldalán található a felesége által meggyilkolt *Lantos Sándor krónikája*. Mondanunk sem kell, ugyancsak Deák Geyza Ung megyei gyűjtéséből. Vagy talán mégsem? Lizanec és Vaszőcsik szerint Salánkon, Palkó Erzsébettől gyűjtették le 1968 és 1973 között.

A Betyár utazólevele típusba tartozó szép, teljes szövegű ungi változatot pedig, melyről köztudott, hogy napjainkban már csak igen rövidült, megkopott alakban él, hely és adatközlő nélkül mutatja be a kis zöld könyv. Ez esetben az eredeti alkotásban alig találtak szépséghibát az illetékesek, viszont fontosnak tartották, hogy a Szamos folyó nevét a Tiszával – az inkább a mienk! – helyettesítsék. S folytathatnánk még a sort a *Háromszoros magzatgyilkos* és az *Öngyilkos elhagyott szerető* változatainak elemzésével, hisz ezek, akárcsak a legtöbb közölt anyag, hamis adatokkal szerepelnek az egyetemi hallgatók számára összeállított segédkönyvben. De miért?! Ezeket a népballadákat a legtöbb kárpátaljai helység magyar anyanyelvű közössége ismeri, a gyűjtő valósággal válogathat a legkülönbözőbb variánsok között. Az ilyen jellegű kutatói magatartás minősíthetetlen, de ugyanakkor magyarázható.

Tudjuk, hogyan kerültek az inkriminált balladaszövegek az ungvári Magyar Filológiai Tanszék birtokába. Egyik hallgatójuk 1971-ben a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult, két teljes szemeszteren át, s ott készítette szakdolgozatát. Témája a kárpátaljai magyar népköltészeti kutatások eddigi történetének felvázolása volt. Az említett hallgatónak módjában állott a Néprajzi Múzeum kéziratárában keresgélni, jögzetelni. Hát így került az anyag Ungvárra, s így lett a tanszék annak teljhatalmú birtokosa.

Mindez tökéletesen kimeríti a plágium fogalmát, ám ennek már tizennyolc esztendeje. Legfőbb ideje, hogy egy becsületesebb újraközlés által rehabilitáljuk a Sárospataki Református Főgimnázium tanára, Deák Geyza által gyűjtött ungi népballadákat.

Vári Fábrián László

Az őrszem

A Honismeret 1992/2. számában, a 19–21. oldalon megjelent Hazánk legelső I. világháborús emlékműve Écsen című tanulmány, mely arról szól, hogy hol és mikor avatták fel az I. világháború után hazánk első hősi emlékművét. Örülök, hogy a kezembe került a Honismeret ezen száma, örülök, hogy elolvashattam e tanulmányt. Nagy tisztelettel kérem a folyóirat szerkesztőségét, hogy szíveskedjenek helyet adni annak a most következő, általam írt tudósításnak is, mely arról szól, hogy hol állították hazánk legelső I. világháborús emlékművét. Ennek az emlékműnek az avatása jóval megelőzte az écsi emlékművét, ugyanis még a világháború alatt, 1917 novemberében történt, Hatvanban.

Az I. világháború 209 hatvani halottjának nevét őrzi fehér márványba vésve az emlékküvre állított szobor, melyet Finta Sándor készített, és 1917. november 25-én, vasárnap avattak fel. Az *őrszem* nevű szobor – az országban elsőként állított ilyen tárgyú emlékmű – a harcoló katonaidéalt ábrázolja, és jelenleg a Kossuth téren található.

A szoborral kapcsolatban a *Hatvan és Vidéke* című lap 1917. novemberi számaiban olvashatjuk: „a település közönsége 1 millió koronát messze túlhaladó összeget gyűjtött be a szobor készítéséhez, a többletet az elesettek árvái között osztották szét”. A szoboravatás napján 10 órakor ünnepi istentiszteletet tartottak, majd felvonultak a szoborhoz, ahol először az Egri Dalkör a Szózatot adta elő, s dr. Vass János alispán, majd Ugron Gábor belügyminiszter tartottak ünnepi beszédet.

Az alapkö megszentelése után a szoborbizottság elnöke átadta a szobrot Várkonyi Sándor főjegyzőnek, ezt pedig koszorúzások követték. Végezetül az Egri Dalkör a Himnusz t énekelte el.

A hatvani szobor avatása után Finta Sándortól megrendelték Heves, Nyitra és Pöstyén városok hadiemlékművét is. A Herman Ottó által felfedezett művész Párizsban, Rodin műtermében is tanult. Itthon 1919-ben a Sztrájk című plakettjével nyilvánította ki hovatartozását.

1920-ban Finta Amerikába vándorolt ki, Rio de Janeiróban, majd Észak-Amerikában élt. Az ott készült műveinek egy részét (portrék, emlékművek, plakettek) New Yorkban, a Metropolitan Múzeumban helyezték el, ő maga az Amerikai Művészeti Akadémia tagja lett. 1958-ban halt meg Los Angelesben, hagyatékát itthon a róla elnevezett túrkevei múzeum őrzi.

Demény-Dittel Lajos

Irodalom: Hatvan és Vidéke. 1917. novemberi száma. – Magyar Életrajzi Lexikon I. Bp., 1981. 513. old. – Művészeti Kislexikon, Bp., 1973. 181. old. – Új Magyar Lexikon II. Bp., 1961. 357. old.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Csaba József Honismereti Egyesület pályázatot hirdet ifjúsági és felnőtt kategóriában Körmen várossá nyilvánításának 750 éves évfordulójára. A pályázaton várjuk Vas megye, a Rába-menti települések és Körmen honismereti, helytörténeti kutatóinak pályamunkáit.

Témául választható bármely, a helyhez, városhoz kötődő természettudományi, földrajzi, történelmi, néprajzi vagy művelődéstörténeti téma feldolgozása. Pályázni lehet Körmenhez kötődő neves egyéniségek életének és munkásságának bemutatásával.

A pályázat beadásának határideje kétlépcsős:

– Az 1993. március 31-ig beadott pályázatok bírálata és az eredményhirdetés 1993. október 28-án történik.

– A pályázatok beadásának végső határideje 1994. március 31. Az erre az időpontra beadott pályamunkák bírálata és az eredményhirdetés 1994. október 28-a, a 750 éves évforduló dátuma.

Díjazni fogjuk az ifjúsági kategória (18 éves életkorig) első három helyezettjét és a felnőtt kategória három legjobbját mind a két alkalommal. A sikeres pályázatok közreadását Egyesületünk által megjelentetett Műhely c. sorozatban közzétesszük.

A pályázatokat kérjük jeligével ellátni és a jeligével ellátott lezárt borítékba a pályázó személyi adatait elhelyezni, majd a Csaba József Honismereti Egyesület levélcímére, 9901 Körmen, Pf. 52. címre a kért határidőre benyújtani.

Annak idején, amikor város és falu szövetségéről beszéltünk, azt reméltük, hogy a falu majd feljön a városba, hoz elemőzsiát és megtanítja a budapestieket magyarul is. (Budapestre mindenesetre ráfér néhány magyarlecke, s a sok mademoiselle meg miss mellé magyar nyelvmesternő is.) Ott a távoli tanyákon a nép a maga ősi életét éli, a tej tej, és nem víz, a vaj vaj, és nem margarin, a magyar nyelv pedig magyar nyelv. Nem kerülhet a paraszt keze ügyébe olyan boszorkányos találmány, olyan újdonsült ördöngös masina, hogy meg ne találják egyetlen ötletes jó magyar nevét a nép névtelen és öntudatlan nyelvészei huszonnégy óra alatt. Szent a hitem, hogy ha a telefont először a falu kapja meg, és nem a város, akkor ezt a szerszámot ma nem görög szóval hívjuk, s nem nevezik előírásos, hivatalos jelzéssel távbeszélőnek sem, melyet különben senki se használ. (*Kosztolányi Dezső: Csonka magyar nyelv, 1921.*)